

Р.П. Мельник

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних та соціальних наук

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ В УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙСЬКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ 20–30-х РОКІВ ХХ ст.

© Мельник Р.П., 2014

На підставі нових архівних документів розкрито проблему матеріально-технічного забезпечення Збройних сил в працях військовиків інтернованої армії Української Народної Республіки. Показано основні спроби військових інтернованої армії УНР спроектувати єдиний напрямок побудови регулярної армії національного зразка. Це питання тісно пов'язане із розробкою воєнної доктрини, яка в основі закладалась із положеннями матеріального і технічного забезпечення армії, у військовий і в мирний час.

Ключові слова: архівні документи, матеріально-технічне забезпечення, військовики, Українська Народна Республіка, воєнна доктрина.

The thesis is devoted to complex research of Ukrainian military theoretical thought of the interwar period. Based on the deep analysis and systematization of a wide range of sources, it highlights the main stages of the conceptual approaches as to the principles of military engineering in the period of liberation competitions of 1917-1921 in the studies of military historians. It elucidates the role the Ukrainian military authors played in the exploration of the theoretical regulations of the military doctrine in the scientific papers as regards the national construction of the armed forces. The research examines the organization, areas and achievements of the scientific-historical and military-theoretical work of the military researchers of the diaspora. The author analyses historical experience of military engineering in the days of the national revolution 1917-1921 in scientific and memoirs-analytical works of military historians in the period of the Central Rada, Hetmanate, Directory and Western Ukrainian People's Republic. It is emphasized that the dominant issue of the studies being analyzed and of the memoirs-analytical works of military historians was the history of the Ukrainian Revolution 1917-1921 and the analysis of the military engineering of that time. Deep comprehension and examination of the armed forces formation in the time of the liberation competitions allowed the military experts to start scientific theoretical work aimed at studying the military doctrine and therewith lay the foundation for building a regular military force with all its components.

Key words: the archived documents, logistical support, military theoretical, Ukrainian Republic of People's, military doctrine.

Історія ХХ ст. у багатьох народів пов'язана з подіями самостійного розвитку і творення власних держав. Одні досягли цієї мети переважно мирними засобами, інші – внаслідок збройної боротьби. Нелегка доля випала для українського народу, якому довелося виборювати незалежність у складних історичних умовах.

Розвиток історичної науки в незалежній Україні засвідчив чималі здобутки дослідників новітньої доби. Завдяки сприятливим умовам історики створили потужний пласт наукових робіт, які розкривають проблему військового будівництва періоду революції 1917–1921 рр. До таких робіт належать праці В. Голубка [5], М. Литвина [18], Ю. Науменка [18], Б. Якимовича [34], В. Сергійчука [26], В. Кондратюка [16]. Так, О. Колячук у своїй студії: „Українська військова еміграція у Польщі 1920–1939 рр.” розглядає проблему функціонування та уроки життєдіяльності

української військової еміграції в Другій Речі Посполитій [15]. Водночас поза межами ґрунтовних узагальнень залишилось чимало сторінок військової історії новітньої доби, воєнно-історичні студії української військової еміграції. Однак саме українська військова еміграція міжвоєнного часу створила масив науково-історичних і мемуарно-аналітичних творів, де можна простежити хід думок щодо проблеми матеріально-технічного забезпечення армії Української Народної Республіки. Як зазначав, Головний Отаман Армії Української Народної Республіки С.Петлюра, головним завданням української еміграції є: „... проревізувати-переглянути ті шляхи, якими йшла вона досі, щоб здійснити політично-соціальні і державні ідеали українського народу, перевірити своє дотеперішнє поступування в справах, що стосуються будівництва української держави, і чесно поставитись до тих висновків, які логічно будуть впливати з цієї критичної роботи над собою: коли знайдеться помилка, то слід направити її, коли відчується фальш чи неправда, то знайти в собі мужність визнати їх і на майбутнє уникати“ [15, с. 43].

Актуальність цього дослідження полягає в об'єктивній необхідності простежити проблему розроблення військово-теоретичної думки української еміграції, пов'язаної із питанням матеріально-технічного забезпечення армії УНР в міжвоєнний період.

Протягом тривалого часу точаться дискусії серед дослідників про причини невдачі збройної боротьби українського народу проти більшовиків у період перших визвольних змагань. Серед відомих причин, впливають ті, які маскувалися під політичними поглядами тодішньої влади. Однією із таких причин є невирішене питання, пов'язане із матеріально-технічним постачанням війська.

Проаналізувавши весь хід визвольних змагань військовики інтернованої Армії УНР у таборах Польщі і Чехословаччини в своїх фундаментальних працях здійснили цілу низку теоретичних розробок щодо відновлення збройної боротьби проти більшовицької Росії. У цих розробках особливо наголошено на необхідній і добре організованій роботі служб, які б відповідали за добрий матеріальний і технічний стан армії.

У статуті польової служби, який затвердив в 1920 р. С. Петлюра, виділено низку окремих спеціальних служб, на які мали б покладатися проблеми доброго забезпечення армії технічними і матеріальними запасами. Однією із таких спеціальних служб у технічному забезпеченні мала бути гарматна служба, якою керували б начальники гарматного постачання, а їм підлягали арсенали зброї, зброярські майстерні тощо [6, с. 263].

Генерал-хорунжий В. Сігарів у своїх поглядах значну увагу звертає на важливості проблеми технічного забезпечення армії. На основі набутого досвіду він пропонує підсилити українські війська піхотною гарматою: „Оскільки завдання придушити вогонь оборони лежить на гарматі. Вона повинна підготувляти і підтримувати атаку піхоти” [27, с. 35]. Такої ж думки дотримувався генерал-хорунжий армії УНР В. Петрів: „Арматна атака мусить безупинно поразати занятій обороною учасок під час атаки, підсовуючи зриви вперед, в залежності від руху своєї піхоти” [23, с. 44].

У статуті окремо виділялись органи інженерної служби. Очолювати службу мали інженери: корпусні, дивізійні та бригадні, яким підлягали інженерні склади, парки і колони. У 1920 р. постачання армії боеприпасів під час бойових дій визначав згаданий вище “Статут польової служби”: “...Військові частини, що безпосередньо провадять бій, повинні бути вільними від побоювання за недостачу бойового припасу, і їх повинно увільнити від турботи поповняти їх. Це складає обов'язок паркових частин, які працюють під проводом старших арматних начальників”. Цим частинам ставилося завдання: „Парки повинні проникнутися енергійним змаганням вперед, рішучістю за всяку ціну, вчасно подати риштунки до війська, яке провадить бій... тримати міцний і певний зв'язок з частинами, яких вони постачають,... розвивати широкий почин і не зупинятися перед самою напруженою роботою”. Організувалося постачання таким чином: “Як правило, кожній дивізії призначається свою лінію постачання, яку визначається місцем розміщення головних парків дивізії та тиловим складом, що поповнює парки” [28, с. 129–130].

Постачання набойів до гармат і стрілецької зброї постійно залишалося великою проблемою для української армії, тому така регламентація його у відповідному документі мала важливе

значення, щоб упорядкувати забезпечення військових частин боєприпасами. Проте, на практиці налагодити постачання набоїв було надто складно, їх постійно не вистачало. П. Шандрук у статті “Українська армія в боротьбі з Московщиною” (18 жовтня 21 листопада 1920 р.), опублікованій в журналі “За державність” в 1934 р. пише: “Гарматні набої лічилися на штуки, а мушкетні (...) посідали лише ті вояки, що... повнили службу в полі. Набої видавалися козакам по строгому обрахунку, бо частини дуже берегли їх на випадок бою. Доходило до того, що частини в своїх звітах про стан набоїв показували меншу кількість, ніж у дійсності посідали, а це в надії одержати більше від органів постачання. Під цим поглядом заходили просто неймовірні речі: штаб армії, щоб мати можливість належно розподіляти набої, що надходили із за кордону, мусів був через органи контррозвідки здобувати правдиві відомості про стан набоїв у дивізіях” [31, с. 201–210]. П. Шандрук наводить відомості щодо наявності набоїв у дивізіях. Так, станом на 8 жовтня 1920 р. у 3-й дивізії гарматних набоїв було 960 штук, гвинтівок і кулеметів – 133050 штук; у 4-й дивізії – набоїв до гвинтівок 20 000 штук, тобто 10 набоїв на одного вояка “коли взяти лише по дві стрічки на кожний з 29 тяжких кулеметів, що посідає дивізія”; 5-та дивізія на той час зовсім не мала гарматних набоїв. Командування армії могло надати військам набої у зовсім малій кількості. Зокрема 4-й дивізії було надано лише 100 гарматних набоїв. Тоді ж командир 3-ї дивізії доповідав, що запас дивізійної артилерії становить лише 12 набоїв [31, с. 201–210].

Про незадовільний стан постачання армії технічним матеріалом і набоями періоду 1917–1921 рр. також згадує у своїх спогадах Л. Шанковський, який зазначає: „У загальному можна сказати, що піхота була не поганою, але вона ніколи не мала забагато набоїв” [32, с. 34]. Так, в наказі головного командира військ УНР від 10 жовтня 1920 р. зазначалося про ощадливе використання набоїв: „Треба набоїв, набоїв і набоїв, а добувати їх дуже важко, та й дорогі вони дуже, кожен набій до рушниці коштує 50 карбованців, а до гармати ще більше-цілих 30 тис. карбованців” [20, с. 476]. Тому, врахувавши недоліки попередньої боротьби, Військовий міністр і начальник Генерального Штабу УНР генерал-хорунжий В. Петрів, у своїх теоретичних розробках щодо підготовки і ведення майбутньої війни виділяє цю проблему: „Матеріально-технічна база війська повинна знаходитися на достатньому рівні, щоб проблеми нестачі набоїв не існувало, бо зброя без набоїв нінащо не годиться” [23, с. 112]. Своєю чергою, В. Петрів пропонував за браком зброї використовувати попередній досвід визвольної боротьби, коли для використання технічних засобів організовувався їх ремонт. Так, у Корпусі Січових Стрільців був потяг-майстерня. М. Безручко згадує, що вона була: „...із прегарним устаткуванням, із добре вишколеним персоналом була єдина на всю Україну й одна з небагатьох, що були в колишній Росії. В цій майстерні направлялися гармати, кулемети й автомобілі. Майстерня могла виробляти навіть деякі частини до всякої зброї та самоходів. Вона була підпорядкована інспекторові артилерії” [4, с. 204].

Поганий матеріально-технічний стан Армії УНР, періоду визвольних змагань, змушував тодішній уряд шукати виходу із складної матеріальної ситуації найрізноманітнішими шляхами. Про це свідчить Наказ Головної Команди військ УНР про відновлення зіпсованої зброї від 5 листопада 1920 р.: “Сучасний момент коли важко діставати для армії зброю та набої наказую всю попусу та негідну зброю, котра може бути ще використана для армії направкою в майстернях, та всі стріляні гільзи від рушничних набоїв, котрі потрібні до повторного спорядження, а також обойми і укупорочні скриньки від рушничних набоїв, котрі є зайві в частинах, збирати і здавати до склепів дієвої армії, відкіля пересилати їх до склепів Гарматної Управи” [19, с. 521] Такий метод підтримання боєздатності армії знайшов також підтримку в поглядах генерал-хорунжого армії УНР В. Сальського, який у своїй статті теоретичного роздуму “Головні підстави творення Армії УНР в минулому і майбутньому” опублікованій у воєнно-науковому журналі “Табір” вказував, що в скрутний для народу час потрібно шукати із найрізноманітніших шляхів для продовження боротьби [25, с. 7].

Не менш важливе значення в теоретичній думці військової еміграції відводилось санітарній службі. У січні 1919 р. було затверджено Тимчасовий штат Головної військово-санітарної управи. Вона мала у своєму складі відділи: персонального складу, санітарно-гігієнічний, постачання, евакуаційний, фармацевтичний та господарчий [6, с. 266]. У частинах та з'єднаннях санітарну

службу очолювали корпусні, дивізійні, бригадні та полкові лікарі, а також лікарі „окремих формацій”. Їм підлягали спеціальні підрозділи – санітарні відділи та сотні. До установ цієї служби належали польові лічниці, склади санітарних матеріалів, санітарні валки та санітарні поїзди. Л. Шанковський наголошував, що стан санітарних установ не міг задовольнити потреб 100 000-ї армії (разом з Українською Галицькою Армією) і переважно через брак ліків, санітарного матеріалу, лічниць, лікарів, дезінфекторів, пралень і купалень поширилася пошесть тифу, яка забрала щонайменше 30 % армії. Тому він пропонував, готуючись до майбутнього військового збройного конфлікту, покращити стан санітарної та ветеринарної служби. Ветеринарну службу представляли ветеринари в корпусах, дивізіях та бригадах. Вони організовували лікувальні установи для коней [32, с. 57].

Медичне забезпечення періоду перших визвольних змагань українського народу не було відповідно налагодженим. Тому, еміграційні військовики пропонували для покращення матеріально-технічної бази значну увагу звернути на стан медичного забезпечення. Не втішними є свідчення М. Безручка щодо організації медичного постачання у Корпусі Січових Стрільців. Він пише: „Санітарна служба в групі, як і в усій українській армії, за весь час була поставлена досить зле. Не було ні польових, ні запасних шпиталів. При частинах були лікарі, з котрих тільки дехто був дійсно лікарем, а то просто фельдшер або й того гірше. Легко хворих лікували у лазаретах при частинах, поранених та тяжко хворих супроводжували до коша, де був на початку теж лазарет, а пізніше засновано в Старокостянтиніві шпиталь. Персонал для цього шпиталю і ліки взято в Звягелі (...) з місцевого земського шпиталю; персонал поповнено персоналом з військових частин”. Також констатувалося, що „Брак медикаментів і перев’язочного матеріалу утруднює лікування хворих і ранених” [4, с. 205]. Відтак, армія УНР виявилася недостатньо підготованою для боротьби з пошестями, які поширювалися восени 1919 р., зокрема тифу. Так, командир пішого Запорозького ім. Наливайка полку повідомляв, що у його частині захворіло на тиф і відправлено у шпиталь 7 старшин і 143 козаки. Він сумно припускав, що надалі через поширення хвороб полк може перестати існувати. Відтак командир просив вивести цю військову частину у тил, провести дезінфекцію та надати військовикам можливості скористатися лазнею [2, арк. 69].

В. Петрів у військово-історичній праці „Воєнне теренознавство” вважав доречним існування геодезичної служби, яка була дуже важливою для організації українських військ. Ця установа мала поділятися на відділи: геодезичний, картографічний та топографічний [23, с. 115]. При цьому теоретик чільне місце відводив існуванню юридичної служби, яка об’єднувала відділи: загальний, прокурорський та законодавчий. Органами цієї служби були військова прокуратура та військові суди, які поділялися на три інстанції: 1) Бригадні і дивізійні суди; 2) Корпусні суди; 3) Вищий військовий суд [30, с. 58]

Л. Шанковський у праці „Українська армія в боротьбі за державність” особливого значення надає службі зв’язку (військових комунікацій), яка була представлена корпусними, дивізійними та бригадними начальниками (референтами) зв’язку, їм підлягали частини і установи (склади) зв’язку на території цього з’єднання. Військовим транспортом завідували військово-транспортні відділи при Штабі Головного Отамана та Штабі Дієвої Армії. Польова пошта поділялась на головну станицю та на мережу побічних станиць [32, с. 60].

Польова жандармерія відповідала за підтримання порядку у районі ведення бойових дій. Вона поділялась на піші і кінні підрозділи. Її діяльність регламентувала “Тимчасова постанова про утворення та формування військової жандармерії Української Народної Республіки”, що вводилася в дію 14 березня 1920 р., а називалася ця нова структура “Корпус військових жандармів”. Підрозділи військової жандармерії підчинялися командирам корпусів і поділялися на “польову та запільну, для служби на фронті і поза фронтом” [6, с. 266].

Отже, можна стверджувати, що в армії УНР у 1919–1920 рр. створювалися всі структурні підрозділи, що мали забезпечувати її життєдіяльність. Однак не слід забувати, що всі вони творилися і діяли у несприятливих умовах революційного часу, що безумовно впливало на якість їх організації та діяльності. Тому такі військові теоретики, як В. Петрів, М. Капустянський наголошували на тому, що структура служб матеріально-технічного забезпечення була ще

сформована під час революційних подій, але брак матеріальної, і технічної бази істотно позначився на ході тодішніх подій. Через те, вони пропонували для розгортання в майбутньому бойових дій покращити стан цих служб.

Військове командування УНР тієї доби добре розуміло згубність недбалого ставлення до збереження матеріальних засобів і шкідливий вплив цієї обставини на боєздатність війська, настрої особового складу та рівень військової дисципліни. Незадовільне забезпечення військ негативно впливало на виконання армією бойових завдань. Аналізуючи причини військових невдач УНР у 1919 р. М. Капустянський вказує серед інших і на таку: „Великий брак огнеприпасу, амуніції та обмундирування і цілковита неналагодженість щодо всякого роду постачання” [12, с. 41]. Забігаючи наперед, зазначимо, що ця проблема переслідувала українське військо до кінця визвольної боротьби і остаточно не була вирішена.

Чіткіше уявлення про проблему матеріально-технічного забезпечення української армії, розкривають роботи військовиків, які в період української революції переконались в обов'язковій економічній підтримці армії з боку держави. Так, генерал-хорунжий М. Капустянський, у своїй статті „Модерна війна й наші завдання” твердо переконує, що економіка держави, готуючись до військових дій, повинна враховувати стратегічні вимоги нації: “Вона (держави) повинна скеровувати відповідним чином свою промисловість, використовуючи діючі науки для винаходу та розробки нових технічних засобів для потреб Збройних сил. Економіка стає цілком до розпорядку стратегії – перековуючи рала на мечі” [11, с. 4]. Власне такий підхід, ставлення економіки до держави витворився в результаті досвіду визвольних змагань, в ході яких політичні незгоди в середині уряду і нестабільність в економіці відбивалась на матеріальному забезпеченні війська. Так, станом на 1920 р. у звіті генштабу підполковник армії УНР Г. Стефанів зазначав: “Дивізія забезпечена на 60 % чобітьми, 20 % харчами, грішми 5 %, рушницями 80 %, набоями до них і кулеметів 30 %, кіньми 10 %, технічним матеріалом 5–8 %” [10, с. 34].

У споминах М. Омеляновича–Павленка подається той факт, що під час важкої матеріальної ситуації, в якій опинилась українська армія станом на 1919 р. рішуче заборонялися самочинні реквізиції майна у населення. Зокрема в одному з наказів Головної команди військ УНР наголошувалося: „Наказую негайно припинити такі способи реквізиції і застерігаю, що всіх винних в цім я буду притягати до самої сурової судової відповідальності, як за невиконання цього наказу, так і за перевищення влади... Надалі право проводити реквізиції за своєю особистою відповідальністю мають виключно начальники окремих військових частин і то тільки самих необхідних для війська речей і при тих умовах, щоб така реквізиція ні в якому разі не знищувала добробуту місцевого населення”. За все отримане майно командири зобов'язані були розплачуватися винятково готівкою і за цінами, які встановлювала місцева влада [18, с. 147]. Постанову цього наказу повністю підтримував М. Омелянович-Павленко, він наголошував на тому, що цей наказ можна взяти за основу для опрацювання повноцінної воєнної документації у майбутньому, для збору майна у населення на воєнні потреби.

Важкі умови, у котрих опинилася Українська армія у травні 1919 р., розкриває у своїй праці О. Удовиченко. Він зокрема пише: “Погана була справа з постачанням армії різного роду припасів: хліба, обмундирування та особливо амуніції. Був великий брак медикаментів. Більшість складів залишилось на території України і вони попали до рук Червоної армії. А великі склади в Бродях і Луцьку попали до рук польської армії. Румунія захопила велике майно Запорозького корпусу. Українська армія не мала бази, і не передбачалося поповнення її із закордону. В розпорядженні інтендантства армії було 110000 рушничних набоїв, до 3000 – 4000 гарматних, крім тих, що частини мали при собі. З такими засобами Українська армія мусила розбити ворога та піти на схід” [29, с. 66]. Беручи до уваги постійну нестачу набоїв в українському війську, яке постійно вело тяжкі бої з Червоною армією, уряд УНР 24 червня 1919 р. доручив військовому міністрові, міністрові фінансів та міністрові народного господарства “взяти на себе справу поліпшення та прискорення постачання Дієвої армії набоями” [19, с. 378]. З метою вирішення цього болючого для української армії питання в майбутньому Головний Отаман С. Петлюра пропонував розпочати власне

виробництво набоїв до гвинтівок і кулеметів і по можливості “цю справу треба віддати в руки приватної ініціативи” [6, с. 268].

Ще одним джерелом прибутків, на яке звертав увагу С.Петлюра, були трофеї. Для того, щоб їх збір не був хаотичним, Головний Отаман пропонував для впорядкування трофейного майна створювати спеціальні комісії, завданням яких було: збір, впорядкування, охорона та розподіл між базами та зберігання [23, с. 301]. Це б сприяло рівномірному розподілу між військовими частинами трофеїв та дбайливого до них ставлення. Ще наприкінці вересня 1919 р. ухвалено проект умов, на яких повинна була працювати колегія Головного постачання Армії УНР. Її голова користувався широкими правами, обумовленими державними інструкціями. Він називався товаришем (заступником) військового міністра з технічно-господарських справ і особисто призначав та звільняв посадових осіб у підлеглих установах. Військовий міністр при цьому контролював компетенцію артилерійського, інженерного та авіаційного управлінь. [6, с. 268]. Великої ваги Головний Отаман війська УНР С.Петлюра в своїх розробках надавав справі організації національної промисловості з пристосуванням її до військових потреб. Покладаючись на досвід Першої світової війни (1914–1918 рр.), С. Петлюра показує, яке велике значення має добре розвинена промисловість в умовах сучасних війн. Проаналізувавши причини невдачі у визвольних змагання українського народу проти Росії, він наголошував, що потрібно звернути значну увагу на організацію і реорганізацію промисловості військового напрямку.,,В Україні у даних умовах справа в нагромадженні технічних сил для оборони краю набуває особливої ваги з огляду на невідповідний стан нашої промисловості для інтересів оборони і невідповідну кількість технічних шкіл” [22, с. 54]. Порівнюючи матеріальні видатки української держави та сусідніх держав на утримання армії, С. Петлюра виділяє значну розбіжність, зазначаючи, якщо матеріальна скрута в державі не дає такої можливості, тоді потрібно звернутися за допомогою до держав-кредиторів. Але ставлення до такої пропозиції були не однозначні, і це виділяє Головний Отаман: “З приводу так званих “військових кредитів” опозиційна преса і певні до уряду опозиційні політичні угруповання піднімають бурю. Розміри їх вражають, через великі і неоправдані кредити обтяжується державний бюджет, намагаються скорочувати їх.... В наслідках така постава опозиції ускладнює справу оборони держави і зменшує силу її, а часом допроваджує до фатальних явищ” [22, с. 54–55]. Розуміючи значення згуртованої і боєздатної армії для відновлення української державності, С. Петлюра наполягав: “Я хотів би, аби Правительство зробило все, що воно тільки може зробити, пам’ятаючи, що це справа першорядної ваги, і що нашим моральним і державним обов’язком є дати війську останню копійку державних ресурсів...” [22, с. 64].

С. Петлюра надавав проблемі, пов’язаній із забезпеченням постійної і незалежної боєздатності української армії, неабиякого значення. При цьому він наголошував на тому, що матеріально-технічне забезпечення Збройних сил України має залежати від зовнішніх чинників, а тому пропонував розробити план: “забезпечення державної безпеки Української Держави: з’ясувати, які військові підприємства будувати, їх продуктивність, найдоцільніші райони розташування” [5, с. 139].

Не менш важлива роль в теоретичних розробках української еміграції відводилась селянству, яке також за можливості повинно б було допомагати українській армії, не лише матеріально, але і технічно. У відозві до трудового селянства С. Петлюра звертається з проханням допомоги матеріально і технічно армії УНР: “Знаю, що в кожному селі зараз знайдуться в кожній хаті рушниця та набої, і тому, як головний отаман я вимагаю від вас, допомогти мені в справі негайного забезпечення зброєю наших славних лицарів козаків” [9, с. 275]. Водночас планувалось для населення організувати “Тиждень Українського Козака”, організацію якого мала взяти на себе українська армія і уряд. Такої ж тактики для матеріальної підтримки війська рекомендує дотримуватись В. Петрів, в своїх теоретичних розробках, які він виклав, вже будучи в еміграції [6, с. 268]. Метою цього заходу було прилучити людинність вирішувати питання допомоги війську харчами, теплими речами тощо.

Такі акції проводились і раніше. Для прикладу з 12 по 19 жовтня 1919 р. проводилась акція, у якій взяли участь представники відповідних міністерств УНР та усіх ланок місцевої влади.

Населення, особливо селяни, активно відгукнулися на заклик влади, було зібрано багато різного майна: теплого одягу, взуття, харчів тощо [34, с. 58]. У цій акції можна вбачати повне розуміння потреб української армії з боку людності України та її підтримка. Проте зазначимо, що не в усіх місцевостях мешканці однаково реагували на проведення таких заходів, здебільшого вони просто ігнорувалися.

У міжвоєнний період в своїх працях військовики інтернованої армії УНР значну увагу приділяли проблемі озброєння армії. Наголошували на тому, що армія повинна мати на своєму озброєнні найновіші зразки зброї. Технічні характеристики і значення новітніх зразків зброї проаналізовано в студіях Л. Шанковського. Він зокрема зазначив, що станом на 1920 р. українська армія складалася із таких родів зброї: піхота, кіннота, технічні війська, панцерні сили та літунство [32, с. 32]. Серед них, важливе значення відводилося піхоті. Піхота була найважливішим і найчисленнішим родом військ української армії. Під час походу об'єднаних українських армій на Київ у серпні 1919 р. вона налічувала 35000 багнетів [32, с. 34]. Проблема постачання набоїв і взагалі поповнення війська УНР було, як на той час доволі актуальним, оскільки майже вся зброя і боєприпаси використовувались ще із старих запасів, захоплених у військових імперських частинах. На озброєнні в українській піхоті перебували рушниця російського або австрійського зразка трилінійного типу М 1891, в той час, коли на озброєнні російської піхоти були вже рушниця нового кращого зразка (Токарева М 1940 та рушниця 1944), які своїми технічними характеристиками значно перевищували попередні. Ця проблема відставання в оснащенні війська новими видами зброї і позначилася в наслідках боротьби. На озброєнні кулеметних сотень були кулемети австрійські і російські. Амуніційна дотація згідно з приписами мала бути такою: 213 набоїв на рушницю і 18000 на кулемет але, як згадує Л. Шанковський: “це було неосяжною мрією” [32, с. 36].

З усіх родів військ української армії артилерія, мабуть, була найкращою. Армія мала добрих досвідчених артилерійських старшин і справних гармашів. До самого кінця визвольних змагань вона була надійним родом зброї, що часто вирішувала долю окремих боїв. Артилерія не була численною і багатою на зброю, в середньому станом на 1918 рік на 1000 бійців припадало 10 гармат, з кожним роком їх чисельність зменшувалась. Нових надходжень практично не було. Цю проблему розглядає генерал-хорунжий армії УНР В. Сальський: “... потрібно при покращенні технічного забезпечення користуватися поміччю закордону” [25, с. 4].

Кіннота, як складова частина української армії, також потребувала, щоб матеріально-технічне постачання було кращим. Під час походу 1919 р. на Київ українська кіннота нараховувала близько 15 тис. шабель, з яких половина була в повстанчих загонах, а друга половина в регулярних військових частинах. Тодішній український уряд не зумів організувати більші кінні з'єднання, а це було без сумніву помилкою, сам характер перших визвольних змагань вимагав творення як найбільшого числа кінних частин та використання їх у більших масах [12, с. 36].

Українська кіннота озброєна була короткими рушницями російського або австрійського зразка, частина кінноти мала на озброєнні також списи довжиною 311 см., частина кінноти мала також, значну кількість ручних кулеметів системи Кольта або Люїса. За даними Л. Шанковського, в деяких кінних частинах один такий ручний кулемет припадав на 8 бійців, що засвідчує низький рівень озброєння української кінноти [32, с. 44]. Тому генерал хорунжий П. Шандрук наголошує, що кіннота в своєму озброєнні повинна мати не лише достатньо зброї, але і зброю: “...новітніх зразків, крокуючи в ногу із новинками зброї” [30, с. 95]. Важливості зберегти кінноту в бездатності в своїх спогадах генерал М. Безручко зазначав: “Уся війна проти Московщини носила стан надзвичайно рухливий. Бої були скороминуті і завжди вирішальні... Кіннота набувала надзвичайного значення. Найменший відділ кінноти вирішував бій” [33, с. 38].

З досвіду визвольних змагань В. Колосовський відводив неабияке значення кінноті: “В умовах України до моторизації треба поставитися обережно, беручи на увагу, що в багатьох випадках моторизація спричинила би для нашої майбутньої кінноти лише до послаблення її бойової сили. На Україні стоїть зле з кінним складом, є райони де за браком фуражу загинуло $\frac{3}{4}$ кінного складу” [14, с. 41].

Ще одним недоліком української армії був брак автопанцирних частин, які в принципі не могли достатньо розвинутися через цілковитий брак бензину. Під час походу українських армій 1919 р. на Київ українська армія налічувала лише 6 панцирних автомобілів.

Не в кращій ситуації перебувало українське літунство, брак бензину обмежував дії української авіації. Українська армія мала тільки старі літаки колишньої російської або австрійської армії: „Деякі з цих літаків були в жалюгідному стані і ледве чи котрий із сучасних літунів мав би відвагу летіти на такому літаку” [13, с. 3]. Аналізуючи технічний стан війська, підполковник В. Колосовський твердить, що про забезпечення як авіації, так і танкових частин паливом потрібно дбати ще до війни, знайти надійний канал постачання пального для потреб армії.

Отже, українська армія періоду перших визвольних змагань перебувала в поганому технічному і матеріальному становищі. Брак коштів, неправильність розташування і кваліфікування підприємств і заводів, невчасне, а інколи і постійне непостачання набоїв на фронт, брак забезпечення армії новими зразками зброї позначилося на наслідках цієї боротьби. Враховуючи уроки української революції, військовики інтернованої армії УНР, котрі перебували в складних умовах інтернування, не скорилися і не склали руки. У міжвоєнний період вони опрацьовували плани майбутнього збройного конфлікту, видавали журнали, науково-історичні праці, мемуарно-аналітичні твори. Військові фахівці Армії УНР вважали необхідним правильно опрацювати систему постачання армії харчами, майном і технічними засобами. Вагоме значення при цьому відводилось проблемі озброєння армії, яка повинна мати новітні зразки техніки та зброї. Лише за умови правильних розрахунків і дотримання основних засад, військова еміграція вбачала можливість одержати перемогу в майбутній боротьбі за державну самостійність України.

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф.1078.–Оп.4.-1. – Накази головного командування петлюрівських військ. 2. ЦДАВО України ф.1078.–Оп.2. –Спр.5. – Доповідь та обіжники Головного управління Генерального штабу, військового міністерства, командирів військових частин про формування Армії УНР, положення та схеми. Списки отаманів та полковників Голвних управлінь: гарматного, інженерного і ін. 3. ЦДАВО України ф.1078.–Оп.1.–Спр.90.–Накази Дієвої Армії УНР.Вирізки із газет про події на Україні. 4. Безручко М. Від Проскурова до Чорторії // Історії Січових Стрільців. – К., 1992, с. 202–286. 5. Голубко В. Питання військової доктрини УНР у практичній діяльності та теоретичній спадщині С. Петлюри // Ефективність державного управління / За ред. А.О. Чемериса / – Львів., 2002. Вип. 1–2. – С.137–142. 6. Демчучен О.Забезпечення діяльності армії Української Народної Республіки в період Дерикторії (1918–1920 рр.) // Воєнна історія Галичини та Закрпаття Львів, 2010, с. 263–269. 7. Дерикторія Рада Народних міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918–листопад 1920 рр.:Документи і матеріали: У 2-х т., 3-х ч. / Упоряд. В. Верстюк та ін. – К., 2006. – Т. 1. – 688 с. 8. Доценко О. Літопис української революції: Матеріали і документи до історії української революції 1917–1923. – К.; Львів, 1923. – Т.2. – Кн.4. – 364 с. 9. Звернення С.Петлюри до українського селянства з проханням підтримати збройний наступ проти більшовиків // Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи. – К.: ПП Сергійчук М., 2006. – Т.IV. – 704 с. 10. Звіт генштабу підполковника Стефаніва // Табор. Воєнно-науковий журнал 1927. – Ч.3. С.34. 11. Капустянський М. Модерна війна й наші завдання // Воєнно-науковий журнал. За Збройну Україну. 1938. С.1–9. 12. Капустянський М. Похід українських армій на Київ – Одесу в 1919 році: Короткий воєнно-історичний огляд: У 2-х кн. – Мюнхен, 1946. – Кн.1. – 110 с. 13. Колосовський В. Модерна танкова зброя // Табор. Воєнно-науковий журнал 1934. – С.3–17. 14. Колосовський В. Організація кінноти в сучасних арміях. // Табор. Воєнно-науковий журнал 1932. – С.45–50. 15. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі 1920–1939 рр. – Львів, 2000. – 274 с. 16. Кондратюк В. Українська революція: здобутки і втрати в державницьких змаганнях (1917–1920). – К., 1998. – 286 с. 17. Куц В. Дух чи матерія. // Табор. Воєнно-науковий журнал. – 1927. – Ч.4 – С.11–16. 18. Литвин М. Науменко Ю. Збройні Сили України I пол. XX ст. Генерали і адміралаи. Львів, Харків, 2007. – 244 с. 19. Наказ Головної Команди військ УНР про відновлення зіпсованої зброї // Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи. – К.: ПП Сергійчук

М., 2006. – Т.IV. – 704 с. 20. Наказ Головної команди військ УНР про ощадливе використання набоїв // Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи. – К.: ПП Сергійчук М., 2006. – Т.IV. – 704 с. 21. Петлюра С. Статті, листи, документи. Упор. В. Сергійчук. – К., 1999, с. 43. 22. Петлюра С. Табор. (Чергові проблеми військового будівництва в українській військовій літературі) // Петлюра С. Статті. – К., 1993. 295 с. 22. Петрів В. Військово-історичні праці. Спомини. – К., 2002. – 640 с. 23. Сальський В. Витримаємо. (Промова на урочистій академії з приводу 10 річниці проголошення УНР // Табор. Воєнно-науковий журнал 1928. – Ч.6 – С.2–6. 24. Сальський В. Головні підстави творення Армії УНР в минулому і майбутньому // Табор. Воєнно-науковий журнал 1927. – Ч.4 – С.3–8. 25. Сергійчук В. Національний міф про Петлюру в світлі нових документів // У 70-річчя Паризької трагедії 1926–1996, с. 41–48. 26. Сігарів В. Значіння мушкетного вогню та вміння влучно стріляти // Табор. Воєнно-науковий журнал 1923. – Ч.1 – С.33–45. 27. Статут польової служби. Затверджено Головним Отаманом С.Петлюрою 29 червня 1920 р. – Вінниця, 1920. – 232 с. 28. Удовиченко О. Україна у війні за державність: історія, організація і бойові дії 1917–1921. – К., 1995. – 206 с. 29. Шандрюк П. Думки про еволюцію тактики // Табор. Воєнно-науковий журнал 1924. – Ч.2 – С.90–95. 30. Шандрюк П. Українська армія в боротьбі з Московщиною (18 жовтня – 21 листопада 1920) // За Державність. – Каліш, 1934 – 36. – С.201–236. 31. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен, 1958. – 319 с. 32. Шатайло О. Генерал Ю. Гютюнник. – Львів, 2000. – 138 с. 33. Шляхтиченко М. До історії Директорії УНР // Український історик. – Нью-Йорк – Мюнхен. – 1965. – Ч 1–2. – 56–61. – С.52–59. 34. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії. – Львів, 1996. – 360 с.

УДК 94(438) “1924 – 1939”

Л.В. Юрчук

Рівненський інститут слов'янознавства
Київського славистичного університету

КОРПУС ОХОРОНИ ПРИКОРДОННЯ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ (1924–1929 рр.)

© Юрчук Л.В., 2014

Автор статті, використовуючи архівні джерела, наукові праці польських істориків, мемуари, польську пресу, з'ясовує форми організації Корпусу охорони прикордоння (КОП) у Волинському воєводстві в 1924–1929 рр. Дослідник аналізує роль КОП у військовій доктрині Польщі та соціально-політичному житті краю.

Ключові слова: архівні джерела, польські історики, мемуари, преса, Волинське воєводство.

In this article the author investigates the ways of the cooperation of the frontier defense Corps with the organs of governmental administration in the strengthening of Polish state system in Volhynia in 1924-1939 as well as the methods of their realization.

Also the author analyzes the influence of the cultural and educational activity of the Corps as well as its economic activity on the lives of the population in the frontier areas.

Key words: the archived sources, Polish historians, memoirs, press, Volyn province.

Актуальність статті полягає у необхідності створення цілісного дослідження питання, чому військова доктрина Польщі приділяла особливу увагу зміцненню кордонів у Волинському воєводстві і наскільки це стало ефективним засобом полонізації краю.